

T.C.
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ULUSLARARASI
DÜŞÜNCE ve SANATTA MEVLÂNÂ
Sempozyum Bildirileri

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON
MAWLÂNÂ JALÂLADDÎN RUMÎ
IN THOUGHT and ART
Papers

May, 25-28 Mayıs 2006
Çanakkale
Türkiye/Turkey

KUDÜS MEVLEVÎHÂNESİ TARİHİ VE MİMARISI

Mehmet TÛTÛNCÛ

(SOTA Tûrkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Başkanı)

Haarlem / Hollanda

(ÖZETİ)

Kudûs'ün 1516 yılında Osmanlı hakimiyeti altına girmesinden sonra Mevlevîlik bu topraklarda yerleşmiş ve yüzlerce yıl Kudûs'te varlığını devam ettirmiştir. Kudûs ve çevresine son yaptığımız gezide Kudûs Mevlevîhânesini ziyaret edip Kudûs'te Mevlevîlerin izlerini sürmeye çalıştım. Kudûs Mevlevîhâne'si suriçi Kudûs'ün en yüksek bölgesinde konumlanmıştır. Haçlı döneminden burada St. Agnes kilisesi inşa edilmiş, Kudûs'ün tekrar müslûmanlar tarafından fethedilmesinden sonra ise bu kilise camiye çevrilmiş ve Osmanlı fethinden sonra ise 1586 yılından itibaren ise Mevlevîhâne olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bildirimizde Kudûs Mevlevîhânesini tanıtacağım ve Mevlevîliğin tarihini Kudûs Şeriyye sicillerinin ışığında inceleyeceğim. Yine Kudûs'te mevlîlikle ilgili 4 kitabenin metnini yayınlarak Kudûs'te Mevlevîliğin tarihine katkı yapmayı amaçlıyorum.

Mevlevihane of Jerusalem

(ABSTRACT)

Jerusalem is one of the holy places of the Islam where the Mevlevi's were active. The melevi order was supported by ottoman governors of Jerusalem. This first Mevlevi activities are recorded short after the conquest of Jeruslaem by Ottoman Turks in 1516.

The melevihane of Jerusalem is the old crusader Church of St. Agnes. This was short after conquest of Jerusalem from the crusaders converted into a Mosque and in 1586 used as a Mevlevihane by the Commander of of Jerusalem district Abu Sayfayin.

In this paper the history of the Mevlevite order in Jerusalem is presented. The history of Mevlevihane with its architecture, inscriptions is presented with new photos and against the background of Ottoman Sherai Sijill defters.

The traces of Mevlevi sufism (like burial grounds, epitaphs and other material) in Jerusalem are also published here.

1. Giriş

Tarih boyunca üç büyük dinin kutsal şehri olarak bilinen Kudûs, Ortadoğuda Türk hakimiyetinin başlamasıyla birlikte Türkler içinde önemli bir merkez olmuştur. Memluklu ve Osmanlı dönemlerinde Kudûs, tam anlamıyla bir İslâm şehri havasına bürünmüştür. Osmanlı hakimiyetine geçen topraklarda devletin bir politikası olarak tarikatlar zaviyeler kurmuş, Anadolu'dan bu yeni topraklara şeyhler, dervişler gönderilerek, bu yeni toprakların merkezle sosyal ve kültürel uyumu sağlanmıştır.

Anadoludaki güçlü tarikatlardan olan Mevlevîlerde, Osmanlının bir döneminden sonra devletin bu siyasetinin en mühim uygulayıcıları olmuşlardır. Kudûs'ün Osmanlı hakimiyeti altına girmesinden sonra Mevlevîlik buraya da yerleşmiş ve yüzlerce yıl Kudûs'te varlığını devam ettirmiştir.

Kudûs ve çevresine son yaptığımız gezide Kudûs Mevlevîhânesini ziyaret edip Kudûs'te Mevlevîlerin izlerini sürmeye çalıştım.¹ Bu bildirimizde Kudûs Mevlevîhânesini tanıtacağız ve Kudûs'te mevlîlikle ilgili 4 kitabenin metnini yayınlarak Kudûs'te Mevlevîliğin tarihine katkı yapmayı amaçlıyoruz.

2. Konumu (Bkz. Resim 1, Kudûs Haritası)

¹ Mevlevîhâneyi 2006 yılının Ocak ayında Kudûs'te Osmanlı devri kitabelerinin yayını hazırlığı çerçevesinde gerçekleştirdiğimiz bir seyahatte ziyaret ettim. Bu metni hazırlarken Kudûs Şeriyye Sicillerinin taranmasında yardım eden dr. Yusuf al-Natsheh'e, Mevlevîhânenin kroki ve çizimlerini burada yayınlanmasına müsaade eden "Refah Cemiyeti Kudûs Eski Şehir" direktörü sayın dr. Shadia Tukan'a, Haremi Şerif İslami Müze müdürü sayın Khadr Salameh'e, Özbekler (Nakşibendiye) tekkesi şeyhi Abdülaziz Buhari'ye ve ayrıca Mevlevîhânenin resimlerini çeken AA muhabiri sayın Nursel Gürdilek'e şükranlarımı bildiririm.

Kudüs Mevlevîhânesi genelde sur dışında bulunan diğer Mevlevîhânelerin tersine şehir surlarının içinde, fakat surlara yakın yoğun bir yerleşim bölgesinde inşa edilmiştir. Mevlevîhâne şehrin kuzeyinde Şam kapısı ile Herod kapısı arasında bulunan *El Mevlevîyye* sokağını kesen *İbn-i Cerrah* sokağında bulunmaktadır. Mevlevîhâne suriçi Kudüs'ün en yüksek bölgesinde konumlanmıştır. Bir rivayete göre eski Yahudi Kralı Herodes sarayını buraya yaptırmıştı. Mevlevîhânenin minaresinde Kudüs'ün ve Kubbetussahranın kuşbakışı manzarası muhteşemdir. (Bkz. Resim 9) Haçlı döneminden burada St. Agnes kilisesi inşa edilmiş, Kudüs'ün tekrar müslümanlar tarafından fethedilmesinden sonra ise bu kilise camiye çevrilmiş ve Osmanlı fethinden sonra ise Mevlevîhâne olarak kullanılmıştır.

3. Araştırma Tarihi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde 1082/1672 yılında hacca giderken uğradığı Kudüs'teki tekkelerden bahsederken Mevlevîhâneyide "*Bâb-ı Amûdun iç yüzünde tekye-i mevlevî*" yani Şam kapısının iç yüzünde Mevlevî tekkesi olarak zikreder.

"Mescid-i Aksâ ve iç kal'a câmi'inden gayri cümle medrese ve zâviye ve mesâcidlerdir. Ve yedi dârül-hadis ve on dârü'l-kurrâ ve yetmiş tarîkin birer tekyeleri vardır. Ammâ cümleden Abdülkâdir-i Gîlânî ve Seyyid Ahmed el-Bedevî ve Sa'dî ve Rufâ'i Bâb-ı Amûdun iç yüzünde tekye-i mevlevî cümleden ma'mûr ve teferrüçgâh yerlerdir. Ve bu mezkûrûn tekyelerin cümle fukarâları mevcûd olup her leyle-i mübâreklerde âyîn-i Muhammed-î olur, metîn evkâfları vardır."² Maalesef Evliya Mevlevîhâne hakkında başka bilgi vermez.

Mevlevîhâneyi 1101/1690 yılında ziyaret eden ünlü yazar Al Nablusi Zaviyeyi şöyle anlatır.

"Oradan Mevlevî tekkesine doğru yol adık. Merdivenlerden çıkarak yüksek duvarlarla çevrili bahçesine girdik Buradan merdivenleri çıkarak daha yüksekte fakat daha küçük ikinci Avluya geçtik. Bu Avlunun merdivenlerindeki çıkarak bundan daha küçük bir avluya geçtik. çıktıkça göğe yaklaştığımızı hissediyorduk. Bütün binaları büyük taşlarla yapılmış ve yuvarlak kemerlidir. Buradan bir odaya (divan geçtik) Burada küçük bir şadırvandan akan su bulunmaktadır. Bu divanın pencerelerinden kutsal kenti seyrettik. Bizi karşılayan Derviş Şeyh ve arkadaşları bize hoş bir müzikle sema gösterisi sundular. Çok hoş ve memnun kaldık."³

Kudüs Mevlevîhânesi'nin 20 Yüzyılın başındaki durumu ile ilgili bilgiler ise 1327/1909 yılında Arap Topraklarında Mevlevîhâneleri teftişe gönderilen Ahmet Remzi (Akyürek) Dede'nin raporunda vardır. Kudüs Mevlevîhânesini ziyaret eden Ahmet Remzi Dede bu Mevlevîhâne ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir⁴

Kudüs Mevlevîhânesi ile ilgili yayınlar 2000 yıllarında yoğun bir şekilde artmaya başlar. Önce *Otoman Jerusalem The Living City 1517-1917*'de 2000 (OJ s. 805-820) Mevlevîhânenin tarihini anlatan kapsamlı ve uzun bir yazı çıkar.

Yine aynı yılda Baha Tanman tarafından İstanbul Üniversitesine bağlı bir ekip Osmanlı Devrine ilişkin Kudüs'te yaptıkları araştırmalarda Kudüs Mevlevîhânesinde kısa bir şekilde ele alırlar (s. 529-530 ve s. 798 de Türkantoz'un çizimleri)

Kudüs Mevlevîhânesi ile ilgili en son yayın ise 2003 yılında Sezai Küçük'ün yayınladığı, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı* kitabındadır. Küçük kitabının 321-323. sayfalarında Kudüs Mevlevîhânesinin Konya Mevlana Müzesi Arşivlerin'deki kayıtlara dayanarak tanıtımını yapar.

4. Başlangıcı

Kudüs Mevlevîhânesinin Kuruluş tarihi bilinmemektedir. Elimizde kuruluş vakfiyeside bulunmamaktadır. Kudüs Seriye Sicillerinde (sicil) 16 Şevval 945/10 Mart 1539' da *Mevlevîye merdivenlerinin başlangıcında Beni Zaid mahallesinde* diye bir kayıttan anlaşıldığına göre bu yıllarda Mevlevîhâne aktif bir durumdadır. Elimizdeki esas bilgiler ise 995/1586 yılında Semahanenin *Kudüs Mirlivasi Hudavend beğ Abu Sayfayin* tarafından yaptırılması ve önemli miktarda para vakfedilmesidir. Bu kayıtlardan anlaşılabacağı üzere Kudüs Mevlevîhânesi Osmanlılar fethinden hemen sonra 1516-1539 tarihlerinde kurulmuş ve 995/1586 yılında ise Osmanlı valilerinin korumasında gelişerek faaliyetlerine devam etmiştir.

5. Vakfiyeler:

Mevlevîhâneye gelir sağlayan 2 vakıf vardır.

² Evliya Çelebi *Seyahatname* Kahraman Dağlı, İstanbul 2005, Cilt 9 s. 245

³ 'Abd al-Ghani al Nâbulusî, *al-Hadra al-Unsiya fi'l Rihla al-Qudsiyya*, den naklen OJ s. 805-806

⁴ Küçük, s. 322-323

Birinci Vakfiye 995/1586 (Sicil 66:551-2), ikinci Vakfiye ise 1036/1627 (sicil 107: 302-303) tarihlidir. Bu vakfiyelerin tam metinlerini ayrıca yayına hazırlıyorum burada sadece özet bilgiler vereceğim.

1. Vakfiye (995/1586)

Birinci Vakfiye Para Vakfiyesidir. *Abu Sayfayin* adıyla meşhur *El-Emir el-Kebir Hudaverdi beğ* 995 yılının Recep ayının başlarında 500 sultaniye eşit olan 400 kuruş Para vakfettiğini ve bu mütevelinin bu paranın her 10 lirasını 11,5 yapmak üzere yani yıllık % 15 gelir sağlamasını kaydeder. Yıllık 75 Sultani gelir Mevlevîhâne görevli kişilerin geçimini sağlamak için verilecektir. Vakfiyede ismi geçen görevliler ve alacakları maaş şöyle belirlenir.

Seyh Mustfa Muslihiddin (Alem Dede)	7
3 imamlik, ve 4 seyhlik ve mesnevi okuyucusu payesi	
Abdulkadir Mevlevî (Mütevelli olarak)	1
Kadi Muhammed Vakfın denetleyicisi (Nazir)	-
2 müezzin	4
Lambacı	2
Kapıcı	1
Toplam	16 Osmani

Bu geliri alacak kişilerin Mevlevî olmaları, *Rumi* (Türk Olmaları) ve *afakî* olmaları (oturacak evlerinin olmaması) şartıda aranmaktadır.

2. Vakfiye (1036/1626)

3 Rebiul sani 1036/ 22 Aralık 1626 yılında Kudus Livası *Muhammed Paşa* tarafından bir meyve bahçesini mevlevîhâneye gelir olarak vakfettiği Sicil'de kaydedilmiştir⁵. *Muhammed Paşa*'nın ismi *emir el umara al-kiram kabir el-kubara al fıkham sahib al-'izz ve'l macid vel ihtiram Mevlana* yani Kudüs komutanı olarak geçmektedir. Şam kapısı yakınında bulunan meyve bahçesinden sağlanacak gelir zaviyede oturan şahısların geçimi için vakfedilmiştir. Vakfın mütevellisi olarak o zamanki Mevlevî Şeyhi *Muhammed Efendi* tayin edilmiştir. Kudüs livası *Muhammed Paşa* aynı zamanda 1043/1633 yılında Kadiriye Zaviyesinde kurucusu ve Kudüs'teki Özbekler tekkesinin kurucusu *Osman El Buhari*'nin de damadıdır⁶. Ayrıca Altın kapının yanında 1036 yılında vakfedilen Mevlevîler mezarlığında muhtemelen Muhammed Paşanın vakfidir. Bu mezarlık hakkında geniş bilgi Kitabe 3'de verilmiştir.

Osmanlı Valisi *Muhammed Paşa* Kudüs'te 3 önemli dergah'ın kurulmasında ve yaşatılmasında yaptığı katkılar Osmanlı hakimiyetine geçen topraklarda devletin bir politikası olarak tarikatlar zaviyelerin kurulmasına bu yeni toprakların merkezle sosyal ve kültürel uyumunun sağlanmasına güzel bir örnektir..

Kudüs'te Mevlevî Zaviyesinin vakıfları sadece bunlar değildir. Vakıflar müdürlüğünde bulunan dosyalarda (30/17/29:95) Zaviye çevresinde bulunan 2 ev, 1 oda. 1 ahır, 3 oda 1 depo ve bir tarlanın gelirlerinin zaviyenin giderlerini karşılamak için vakfedildikleri belirtilmekte isede bu vakfın ne zaman yapıldığı ve neleri ihtiva ettiği konusunda bilgi alınamamıştır.⁷

⁵ Şeriye Sicili 107 s. 302-303

⁶ Özbekler tekkesi hakkında geniş malumat 22-24 Nisan 2005 de İstanbul'da yapılan *Kudüste Altın Orda ve Varisleri Konferansı*'nda sunduğumuz *Kudüs'te Altın Orda Devleti ile İlişkili Mimari Eserler ve Kitabeleri* konulu bu yıl yayınlanacak olan bildirimizde bulunmaktadır.

⁷ Kudüste Zaviye Sahipleri ile Evkaf müdürlüğü arasında çıkan tartışmalarda bazı belgelerin bilinçli bir şekilde yok edildiği söylenmektedir. Nakşibendi Zaviyesinin Şeyhi bana Zaviyenin Vakfiyesinin nasıl kaçırıldığını anlatmıştır.

7. Mimari

Kudüs Mevlvihânesinin Mimari bakımdan oldukça karışıktır. Bunun nedenleri arasında aşağıdaki veriler sayılabilir:

1. Mevlvihânenin eski bir Kilise yapısının üzerine kurulması;
2. İnşa alanının yoğun bir yerleşime sahip olması;
3. Kudüs surları içinde eğimli bir arazide bir tepe üzerinde bulunması;
4. Yılların ihmal ve değişik amaçlar için kullanılması.

Bunların neticesinde Kudüs Mevlvihânesi mimari açıdan oldukça değişmiş ve karmakarışık bir yapı topluluğu haline gelmiştir.

Genel Yerleşim (Resim 2, 3, 4, 5, 6 ve 7)

Sokaktan bakılınca farkedilemeyen Mevlvihâneye geçiş *Ibn-i Cerrah* sokağında bulunan 2 kapıdan sağlanmaktadır. Daha önce bulunan 6 kapıdan 4'ü kapatılmıştır. *El Mevleyiyye* sokağından *Ibn-i Cerrah* Sokağına geçince hemen merdivenler göze çarpar. (Resim 2)

İbn Cerrah Sokağında merdivenleri tırmanarak ilerlersek sokağın üstünün *Kantara* adı verilen Köprü evlerle (Resim 3 ve Resim 7'deki planda H, I, K ve L) *pasaj* gibi kapatılmış olduğunu görürüz. Bu köprü-evler ve sokak Mevlvihânenin batı sınırını oluşturmaktadırlar. Cerrah sokağından Mevlvihânenin ilk kapısından girersek (Resim 7) Avlu A-1 ve buradan geçerse sokağın üstündeki köprü evlere (batı hücrelere) çıkılabilir. A-1 Avlusu ve evler Mevlvihânedan tamamen ayrılmış ve yüksek duvarlarla örülmüştür. Bu köprü evlerin gerek ayrı bir giriş kapısının bulunması ve gerekse Mevlvihâne ile arasında bir duvar örülmesi buranın, şeyhin ailesinin konutu (haremligi) olduğunu düşündürmektedir.

Mevlvihânenin esas giriş kapısı birinci kapıdan biraz ilerdedir. Buradan geçerek merdivenleri çıkarsak (Resim 4) Mevlvihânenin merkez avlusuna (Resim 7 A3) geçebiliriz. Avlunun batısı sokak ve köprü evler ile çevrilidir. Kuzey Tarafında Cami (B), Minare (C) ve Semahane bulunmakta ortasında ise Seyh Ali'nin mezarı ve bunun Doğusunda ise Mevlvî dervişlerinin ve misafirlerinin yattığı hücreler ve odalar (D, E-1, E-2, E-3 ve F) bulunmaktadır. Avlunun güneyinde ise bir Türbe (G) ve bunun içinde 3 sanduka bulunmaktadır.

Mevlvihânenin yerleşimi 4 kattan oluşmaktadır. (Resim 5 ve 6)

1. kat. İlk kat kilisenin altında şimdi kullanılmayan ve girilmeyen toprak düzeyinin altında bulunan bodrum kattır. Burası kilisenin temelini oluşturmakta ve kilise ile aynı şekilde 3 nefli bir yapıdır Buradaki 6 paye vardır. Yani kilise bu 6 payeden 4 paye üzerine daha küçük kurulmuştur. Caminin üzerindeki Semahanade yine dahada küçük tutulmuş ve 2 paye üzerine kurulmuştur. Bu ilginç oluşumun sebeplerini bilmiyorum.

2. Kat ise toprak kotu düzeyinde esas avlu ve ana binaların yerleşimin bulunduğu kattır. (Cami türbe, köprü evler ve hücrelerin alt katları)

3. kat ise 2 kattaki hücrelerin üstüne sonradan 1 kat daha ekilmiş ve ara bir yerleşim katı daha oluşturulmuştur.

4. Kat ise Semahane ve Minarenin düzeyinde bulunan en yüksek kattır.

Cami: (Resim 6, 7(B) ve Resim 10 ve 11)

Kudüs Mevlvihânesi Camisi'nin Haçlı döneminden kalma bir kilisenin camiye çevrilmesi neticesinde olduğu kabul edilmektedir. Bu kilisenin önceleri St. John olduğu tahmin edilmişse de daha sonra St. Agnes kilisesi olduğu kabul edilmiştir.⁸ Kilise 3 neften oluşmaktadır, kenarda bulunan nefler ortadan biraz daha dar tutulmuştur. "Nefler kare kesitli ve düzgün kesme taş örgülü dört payeye oturan sivri kemerlerin taşıdığı üçer çapraz tonozla örtülüdür. Yan neflerin doğu ucundada, ana apsise göre daha küçük olan apsisler vardır."⁹

Kilisenin ne zaman Camiye çevrildiği ve Mevlvîlerin eline geçtiği bilinmemektedir. Tahminen Haçlı Seferlerinden sonra ve Kudüs'ün fethini müteakip Müslüman mahallesinde bulunan bu kilise camiye çevrilmiş ve daha sonra buraya gelen Mevlvîlerin eline geçmiştir. Kiliseden camiye çevrilirken kible yönünde bulunan ana giriş kapısı iptal edilmiş ve buraya bir mihrap konulmuştur. (Bkz. resim 11) Caminin giriş kapısı ise doğuya minarenin yanına kaydırılmıştır. (Bkz. Resim 6)

Caminin Boyutları 15 m. uzunluğunda ve 7,40 metre enindedir. Caminin tek cephesi güney yönündedir. Diğer tarafları binalarla ve duvarlarla kaplıdır. Güney cephesinde 3 pencere

⁸ Vincent ve Abel 1926 2:164, Pringle 1982: 97 Al Arif (1961:500)

⁹ Tanman, s. 529-530

bulunmaktadır. Bu Pencereleden en doğudaki camiye çevrildikten sonra kapı olarak kullanılmış ve kilisenin ana kapısı ise mihrap yapılmıştır.

Semahane ve Minare (Resim 7 ve B'nin üst katı ve Resim 8)

Mevlevîlerin eline geçtikten sonra Caminin üst katına bir semahane inşa edilmiş ve ek olarakda doğu kısmına bir minare yapılmıştır. Daha önceleri semahanenin giriş kapısı üzerinde bulunan inşa kitabesinden ve minareye geçit veren kapının bağlantısından bunların 995 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca semahaneyi ve minareyi yapan *Kudüs emir Hudavend beğ Ebu Sayfayin* olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Kitabe 1)

Minare (resim 8) Kudüs'te Osmanlı devrinde yapılan ender minarelerden olması bakımından önemlidir. (Diğer Osmanlı Minareleri: Nebi Davud, Kudüs Kalesi ve El-Hamra Minareleri'dir). Minarenin oturduğu kaide oldukça sağlam ve geniş tutulmasına rağmen uzunluğu kısa tutulmuştur. Minarenin giriş kapısı semahanenin arka tarafından olması ve ayrıca semahanenin içindende şu anda kapatılmış bulunan ve minareye geçit sağlayan bir kapının olması semahanenin yapılırken müezinlerin kaldıkları bir konut olabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Türbe ve Mezar (Resim 7 (G) ve Resim 12)

Mevlevîhânedede 4 mezar bulunmaktadır. Bunların 3'ü türbede 1'i de avludadır. Türbe Resim 7 deki planda görülen A3 Avlunun Güney doğusunda G harfi ile işaretlenmiştir. Oldukça basit bir dikdörtgen planlı 6,95 x 4,4 m boyutlarında ve beşik tonozludur. Türbe yoğun yapıların arasında kaybolmuş kapısı gizlenmiş durumdadır. İçinde yazısız 3 sanduka/mezar bulunmaktadır. Mezarlar oldukça bakımlı ve temiz üzerlerinde ise yeşil bir örtü durmaktadır. Mezar taşlarında ise Mevlevî külâhları hala durmaktadır. Bu mezarların kime ait olduğunu gösteren bir belge yoktur. Türbenin ne zaman yapıldığıda belli değildir. Tanman¹⁰ bu türbenin Haçlı dönemine ait olduğunu anlaşıldığını söylesede bu yargıyı neye dayandığını belirtmiyor. Türbede yatan şahıslar konusunda ise Ahmet Remzi Dede bilgi vermektedir¹¹. Ona göre bu türbede önceki Şeyhlerden Hasan Dede, Ali Dede ve Daniş Dede'nin medfun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu 3 Yatırdan sadece Daniş Dedenin 1095/1684 senesinde vefat ettiği Sicilli Osmanide kayıtlıdır¹² Hasan Dede ve Ali Dede hakkında ise ne tarihlerinde vefat ettikleri ve künyeleri hakkında bir bilgimiz yoktur. Ali Remzi Dede'nin bahsettiği ve türbenin üzerinde bulunan mescid ise şu anda ev olarak kullanılmaktadır. Türbede daha 5-6 mezar defin yapılabilecek yer vardır. Fakat neden daha sonra buranın kullanılmadığı bilinmemektedir. 1271 yılında vefat eden Seyyid Hacı Ali Dede Türbeyeye değil avluya gömülmüştür. Ayrıca Haremi Şerifin Doğu Duvarının dışında Bab el Rahme mezarlığında Mevlevîler için ayrı bir defin yeri olduğu burada duvarda bulunan 1034/1624 tarihli bir kitabeden (Bkz. Kitabe 3) anlaşılmaktadır. Belkide ölen Mevlevî Şeyhler kendi dergahlarından daha çok Haremi Şerife yakın bir yerde defnedilmek istemişlerdir.

Avludaki Mezar (resim 13)

Avlunun ortasında bulunan açık mezar ise 1271/1854 yılında vefat eden Şeyh hacı Ali'ye Dede ye aittir. Mezar taşının üzerinde bulunması gereken Mevlevî külâhı ise maalesef yoktu. Burada bulunan mezar kitabesi Kudüs'te bulunan tek Mevlevî mezar taşı olması hasebiyle önemlidir. Kitabeler bölümünde bu mezar taşı kitabesi verilmiştir. (bkz. Kitabe 2)

8. Mevlevîhânenin Şeyhleri

Kudüs Mevlevîhânesinin Şeyhlerinin meşihat listesi yoktur. Ahmet Remzi Dede'de sadece Seyyid Hacı Ali Dededen sonraki Şeyhlerin isimlerini vermekte. ve "*daha önceki şeyhlerin bilinmediği ve onarlarda ilgili meşihatların bulunmadığını*" kaydeder. Kudüs Şeriye Sicillerinde daha önceki Şeyhlere ait bilgiler bulunmaktadır Bu bilgiler biraraya getirildiğinde Kudüs Mevlevîhânesinin Şeyhleri ile ilgili şöyle eksik bir liste ortaya çıkmaktadır.

¹⁰ Tanman, s. 520

¹¹ Küçük, s. 322-323

¹² Küçük, s. 322 dipnot 1

	Seyhlik Yılı	Kaynak Sicil defteri
Mustafa Muslihiddin (Alem Dede)	995/1586	66:551
Muhammed Ibn Nuh Efendi	1019/1610	91:99
Muhammed Efendi	1036/1626	107:302
Muhammed Dede	1043/1633	121:326
Ali efendi	1087/1676	179:40
Danish Ali Efendi	1096/1684	187:45
Ali Dervish Resul	1137/1724	220:143
Seyyid Hacı Ali dede	1260/1844	Ahmet Remzi Dede
Şemseddin Dede	1271/1854	Ahmet Remzi Dede
Osman Nuri Dede	1293/1876	Ahmet Remzi Dede
Muhammed Arif Dede	1303/1886	Ahmet Remzi Dede
Muhammed Hilmi Dede	1323/1905	Ahmet Remzi Dede
Hamza Dede Efendi	1910	Veled Çelebinin listesi ¹³
Adil Dede	-1925	Ünver, s. 36
Sadraddin al Dajani ¹⁴	1383/1963	
Adil el Mevlevî (Trablusşam'a gitti)	-1991(son yıl)	OJ II s. 809 not 5

Ayrıca Mevlevîhânedeki kalan ailelerin birinin elinde 1266 tarihli Kudüs kadısı Es-Seyyid Ahmed Reşid tarafından yazılmış bir şiir ihtiva eden bir levha bulunmaktadır¹⁵. Bu levhadan o zamanki Kudüs kadısının Mevlevî olduğu ortaya çıkmaktadır. Kudüs Mevlevîhânesinde özgün olarak elimizde kalan tek belge olan bu levhayı ayrıca yayına hazırlamaktayım.

12 Aralık 1991 tarihinde Son Şeyh Adil El Mevlevînin Trablusşama yerleşmesi sonunda Kudüs Şeriye Mahkemesi, Evkaf müdürlüğünü Vakfın mütevellisi olarak atamıştır¹⁶. Böylece Kudüs Mevlevîhânesi Evkaf idaresine geçmiş ve Evkaf da caminin haricindeki yerleri konut olarak kullanılmasına mücadele vermiş ve kiraya vermiştir.

9. Kudüs Mevlevîhânesi Kitabeleri

Kudüs Osmanlı Devri kitabelerini bir kitap halinde yayınlamış bulunmaktayım.

Aşağıdaki Kitabelerde bu kitaptan (Tütüncü 2006) alınmıştır ve katalog numaraları da kitaptaki numaralardır.

¹³ Küçük s. 323

¹⁴ Evkaf dosyası 30/17/29:76-77) Şam Halep ve Homs Seyhlerinin icazeti.

¹⁵ Bu levha sayın Nursel Gürdilek tarafından 2006 yılının Şubat ayında bulunmuştur.

¹⁶ Evkaf dosyası 30/17/29:95)

Kitabe 1
Yapı Kitabesi

Kudüs Mevlevîhânesi Semahane giriş kapısı üstünde.

Katalog	Boyut	Tarih	Yeri
96	85x25	995/1586	Resim 1 nr. 96

Bibl.: Al-Arif, 1961 p. 500, OJ II p. 805-820

Resim 13

Metin: Tek satır girift Sülüs hat

انشأ المقام الشريف المسمى بخانقاة المولوية امير

الامرا الكر[ام] ابي سيفين غاز في سنة ٩٩٥

Tercüme:

Bu güzel makamı şerif olan Mevlevî Hankah'ının yapılmasını Kudüs Emirlerin Emiri Gazi Abu Sayfayin tarafından 995 yılında yaptırılmıştır.

Yorum:

Kitabe daha önce Ahmet Remzi Dede tarafından 1327/1909 yılında okunmuş ve Arap ülkelerindeki Mevlevîhânelerle ilgili raporunda şu şekilde kaydedilmiştir. *Vakıfnamesi mevcut olmayan tekkenin üst katındaki hücrelerin nihayetindeki minare kapısı üzerindeki kitabeye göre dergahın banisi "Emirul Umera'l Kiram Gazi Ebu sebindir" ve dergahı 1995/1587 yılında inşa etmiştir.*¹⁷ Kudüs Kitabelerini yayınlayan *Van Berchem* ise nasılsa bu kitabeyi kaydetmemiştir. 2006 yılında Ocak ayında Kudüs Mevlevîhânesine yaptığımız ziyarette konut olarak kullanılan Semahanenin kitabesinin kapının üzerinden alınarak evin içerisine monte edildiğini gördük. Al-'Arif¹⁸ ise Mevlevîhâne'nin banisini *Hudavend Kar beg* olarak okuyor. Kudüs Vakfiyelerinde Mevlevîhânenin kurucusu Khudaverdi bey ya da Ebu Sayfayin (2 Kılıcın Babası) Kudüs kumandanı olarak geçmektedir. *Abu Sayfayin*'in aynı zamanda akıncı ve savaşçı bir kimliğe sahip olduğu Kitabedeki Gazi ve 2 Kılıcın Babası tanımlamalarından anlaşılıyor. Kendisinin 998 yılında Bedevilerle yapılan bir çatışmada öldüğü Kudüs sicillerinde kayıtlıdır. (OJ II s. 806-807 Sicil 69:486). *Abu Sayfayin*'e ait ikinci bir kitabe Haremi Şerifde bulunan bir Hücre evde bulunmaktadır. Bu kitabeyide aşağıda veriyoruz. (Kitabe 4)

¹⁷ Küçük s. 321, KMMMA, Dosya No: 47/(18-22) 21

¹⁸ al Arif, 1961:500

Kitabe 2

Mezar taşı

Kudüs Mevlevîhânesi bahçesinde

Katalog	Boyut	Tarih	Yeri
97	22x60	1271/1854	Resim 1 nr. 97

Bibl.: OJ II p. 805-820

Resim. 14

Metin: 6 satır

هو الحالاق البقى

المرحوم والمغفر

الشيخ المولى

الحج على

روحیچون فاتحا

سنة ١٢٧١

Tercüme:

Yalnızca allah yaratıcıdır ebedidir, / Merhum ve Mağfur (affedilmiş)

Mevlevî Şeyhi / Hacı Ali ruhiçün Fatiha / Sene 1271 (1854).

Yorum:

Bu Kitabe Mevlevîhânedeki bulunan 4 mezardan türbe dışında gömülü olan Şeyh Hacı Ali'nin mezar taşıdır. Kudüs'te bulunan tek Mevlevî mezar taşı olması hasebiyle önemlidir.

Kitabe 3
Mezarlık yeri Vakfiyesi

Bab el Rahme Mezarlığı. Haremi Şerifin Batı Duvarının dışında

Katalog	Berchem	Boyut	Tarih	Yeri
103	130		1034 =1624	Resim 1 nr.103

Resim. 15-16-17

Metin:

هذه الفسقية وقف على السادة المولوية في سنة ١٠٣٤

Tercüme:

Bu Mezarlık (fiskiyye) Mevlevî seyyidlerinin bir Vakfıdır. Sene 1034/1624

Yorum:

Haremi Şerifin Rahmet Kapısı girişinde bulunan bu kitabe taş üzerin kazılmış bir Mevlevî külahının içine yerleştirilmiştir. Bab el Rahme kapısı (Altınkapı) Haremi Şerifin Doğu Duvarında Zeytin dağına bakan ve en makbul bir mezarlık olarak görülmektedir. Kitabe Haremi Şerifi çevreleyen Doğu duvarında Altın Kapının yanındadır. Kudüs'te müslümanlar, yahudiler ve hristiyanlar arasında bu kapının mahşer günü açılarak cennetin giriş kapısı olacağı inancı yaygındır. Nitekim bu kapının altındaki vadinin adıda Cehennem Vadisidir. Altınkapının üstüne Sırat Köprüsü kurulacağı ve bu köprüden geçenlerin altın kapıdan cennete gidecekleri geçemeyenlerin ise Cehennem vadisine düşecekleri inancı yaygındır. Cennete gitmek isteyenler için bu yüzden Altın Kapının yakınlarına defnedilmek çok önemlidir. Mevlevîlerin tam bu kapının önünde bir mezar yerine sahip olmaları onların o devirde Kudüs'teki önem ve güçlerini göstermektedir. Mevlevî Mezarlığı sonradan ortadan kaldırılmışsada duvardaki bu kitabe orada kalmış önemli bir tanıktır. Bu mezar yerinin Vakfiyesi bulunamamıştır. 1034 Tarihli bu kitabe ile 1036 tarihli Muhammed Paşa vakfiyesi arasında bir bağlantı olmalıdır. Muhammed Paşa belkide bu mezarlığın Mevlevîlere vakfettikten sonra Altın Kapı'da vakfiyesini kitabe olarak yazdırmış olabilir.

Kitabe 4
Yapı Kitabesi

Muhammed Ağa Hücresi. Kubbet Us Sahra kuzey sınırında

Katalog	Boyut	Tarih	Yeri
77	80x66	996/1588	Resim 1 nr. 77

Bibl.: Berchem 202, OJ II p. 821-826 p. 1079 (Inscription 20)

Resim. 18

Metin:

1. أنشأ هذه الحجرة اللطيفة محاذى للصخرة الشريفة انسان عين الزمان وأمثل
2. الأعيان مولانا محمد أغامن اشتهر بالمجدالأسمى بدار السلطنة العظمى
3. على يد من عمت خير اته ومرت أبدا حسناته أكمل الأمراء وأمثل من فى عصره من
4. مولانا خداوردى بك الشهير ابي سيفين فى عام تسعمائة وتسعين وستة ٩٩٦

Tercüme:

1. Kubebetussahranın karşısındaki bu zarif Hücreyi yaptıran zamanın meşhur ve ayan arasında sayılan bir kişi
2. Efendimiz Mustafa Ağa Büyük Sultanlıkta (Sarayda) önemli işler yapmış ve büyük saygı görmüştür.
3. Bunu yapan büyük hayırlar yapan ve bunun faydasına ömür boyu görececek olan değerli emir ve zamanın önemli yönetcisi
4. Efendimiz Hudaverdi bey yada Ebu Sayfayin sene 996 (1588).

Yorum:

Mevlevîhânenin banisi Hudaverdi Beğ Abu Saifayin kitabede ismi geçen Mustafa Ağanın oğludur. (OJ II s. 821 Sicil 69:486). Bu kitabeden babası olan Mustafa Ağa'ya Haremi Şerifte Kubbetussahranın yakınında bir hücre yaptırdığı anlaşılmaktadır.

10. Sonuç ve bir Teklif

Bildirimizde tanıtmaya çalıştığımız Kudüs Mevlevîhânesi zamanımıza kadar sağlam olarak gelmiştir. Mevlevîhâne şu anda cami ve etrafındaki binalar ise konut olarak kullanılmaktadır. Mevlevîhâne plansız bir yapılanma ile karmakarışık bir yapı topluluğu halinde ile tanınmaz bir duruma gelmiş durumdadır. Özellikle türbenin tamamen etrafı kapatılmış ve evler arasında yüksek duvarlar örülerek mimarî bütünlük yok olmuştur. Mevlevîhâne camisi ise cemaatsiz boş bir cami durumundadır. Buranın bir görevlisi dahi yoktur. Mevlevîhâneyi ziyaret ise burada oturan Filistinli ailelerin iyi niyet ve insafına kalmıştır. Bu aileler burayı ziyarete gelenlere oturdukları konutları ellerinden alacak kişiler şüphesiyle yaklaşmaktadırlar.

Kudüs'te 400 yıllık Osmanlı idaresinden kalan önemli bir mekan ve merkez olan Mevlevîhânenin Türkiye'nin girişimi ile Filistin Evkaf dairesi ile anlaşarak aslına yaraşır bir şekilde tamir edilerek Bir Türk Kültür merkezine dönüştürülmesini temenni ediyorum.

11. Kaynakça:

Al-'Arif Al Mufasssal fi Tarikh al Quds, Jerusalem 1961

Asali I, Kamel J. Asali, Ecdadina fi sarih Beytulmaqdis (Islamic Mausolea and Cemeteries in Jerusalem) Amman 1981, p. 36-38

Asali II, Kamel J. Asali, Maahid al Ilm fi Ba'it al Maqdis, Amman 1981, p. 351-353

Berchem, Max van Berchem, Materiaux pour un Corpus Inscriptiounum Arabicarum, Deuxieme Partie Syrie du Sud Jerusalem, Caire 1925-1927.

Jong I, F de Jong I, Islamic Mysticism in Palestine: Observations and Notes concerning Mystical brotherhoods in Modern Times, The Third International Confernece in Bilad al Sham, Palestine April 1980, 2. Amman 1984-31-60

Jong II, F de Jong, *The Sufi Orders in Nineteenth century Palestine*, Studia Islamica 48: 1983, p. 149-181

Küçük, Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, İstanbul 2003 s. 321-323

MJ, M.H. Burgoyne, *Mamluk Jerusalem: An Architectural Study*, 1987

OJ, *Ottoman Jerusalem The Living City: 1517-1917*; Edited by Sylvia Auld and Robert Hillenbrand Architectural Survey by Yusuf Natsheh, Published by Altajir World of Islam Trust, Lodon 2000, Part I 1-656, Part II, 657-1168. Al-Hanqah al-Maulawiyya p. 805-820

Tanman, Baha Tanman, *Osmanlı Döneminde Kudüs: Kent Dokusu, Mimarlık ve Çini Sanatına ilişkin bir araştırmanın ilk Sonuçları* Ortadoğuda Osmanlı Dönemi Kültür İzleri, Ankara 2003, II. p. 526 Mevlevîhâne s. 529-530, Çizim 14

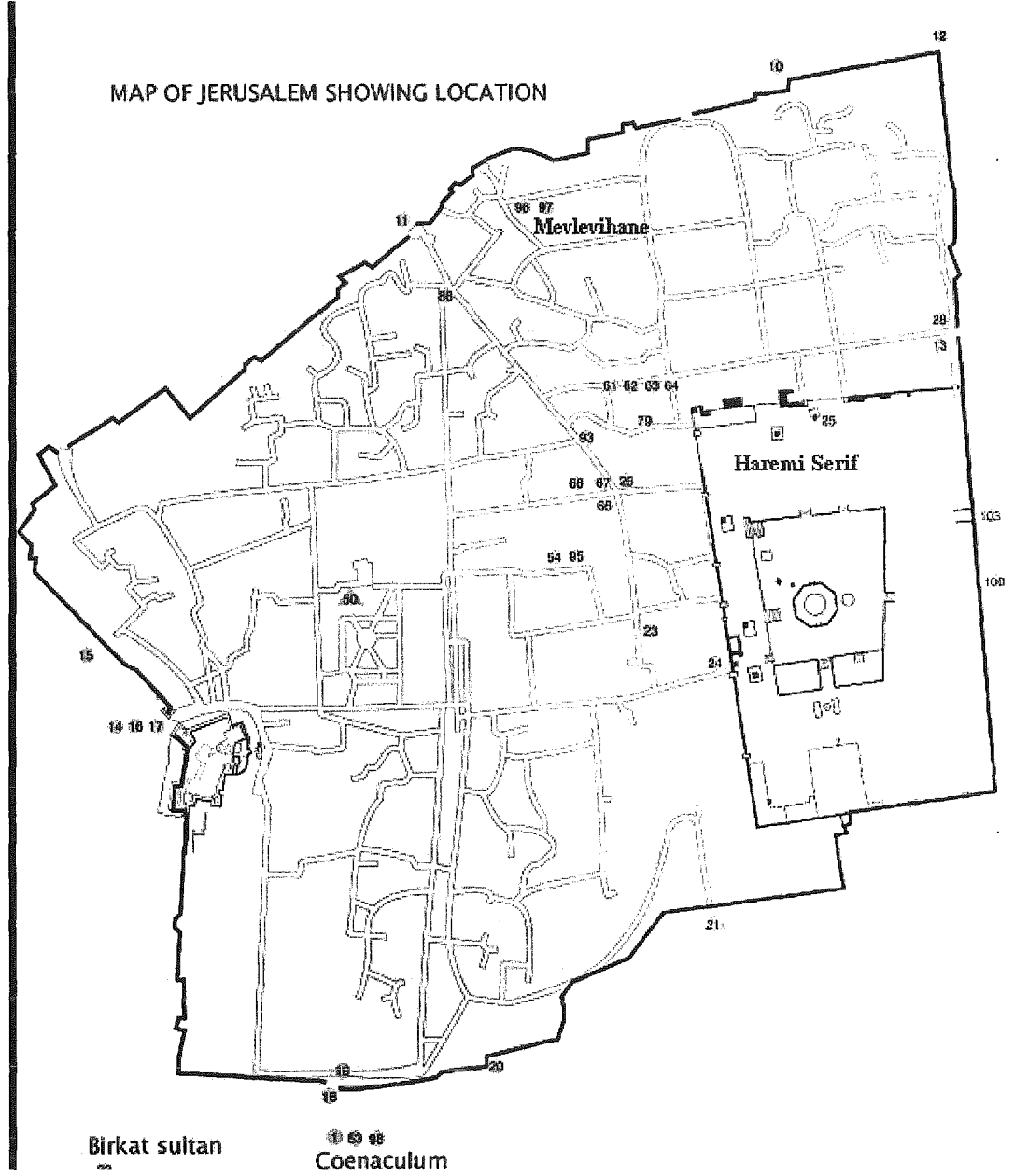
Tütüncü 2006, Mehmet Tütüncü *Turkish Jerusalem (1516-1917) Ottoman Inscriptions from Jerusalem and Other Palestinian Cities*, Haarlem 2006, 352 s.

Resimlerin listesi

1. Kudüs Haritasında Mevlevîhânenin yeri
2. Mevlevî sokağının Merdivenleri
3. Mevlevî Kantarası (Köprü evleri) Şeyh ve ailesinin haremi
4. Mevlevîhânenin giriş kapısı (Minareden) ve parsellenmiş hali
5. Mevlevîhânenin Kuzeyden AA Kesiti Bodrum Kat, Cami, Semahane, hücreler
6. Mevlevîhânenin Güney cephesinin görünüşü CC kesiti
7. Mevlevîhânenin Zemin Kat (2. Kat) yerleşim planı
8. Minare
9. Minareden Kudüs manzarası (Kubbetussahra)
10. Caminin iç görünümü
11. Mihrap
12. Türbenin içi ve sandukalar
13. Kitabe 2 Seyid Ali dedenin mezarı
14. Kitabe 1 995 tarihli Semahane
15. Kitabe 3 (Altın kapıda Mevlevî Mezarlığı)
16. Altın kapının çizimi ve kitabenin konumu 130 numarada
17. Kitabe 3 (yakından)

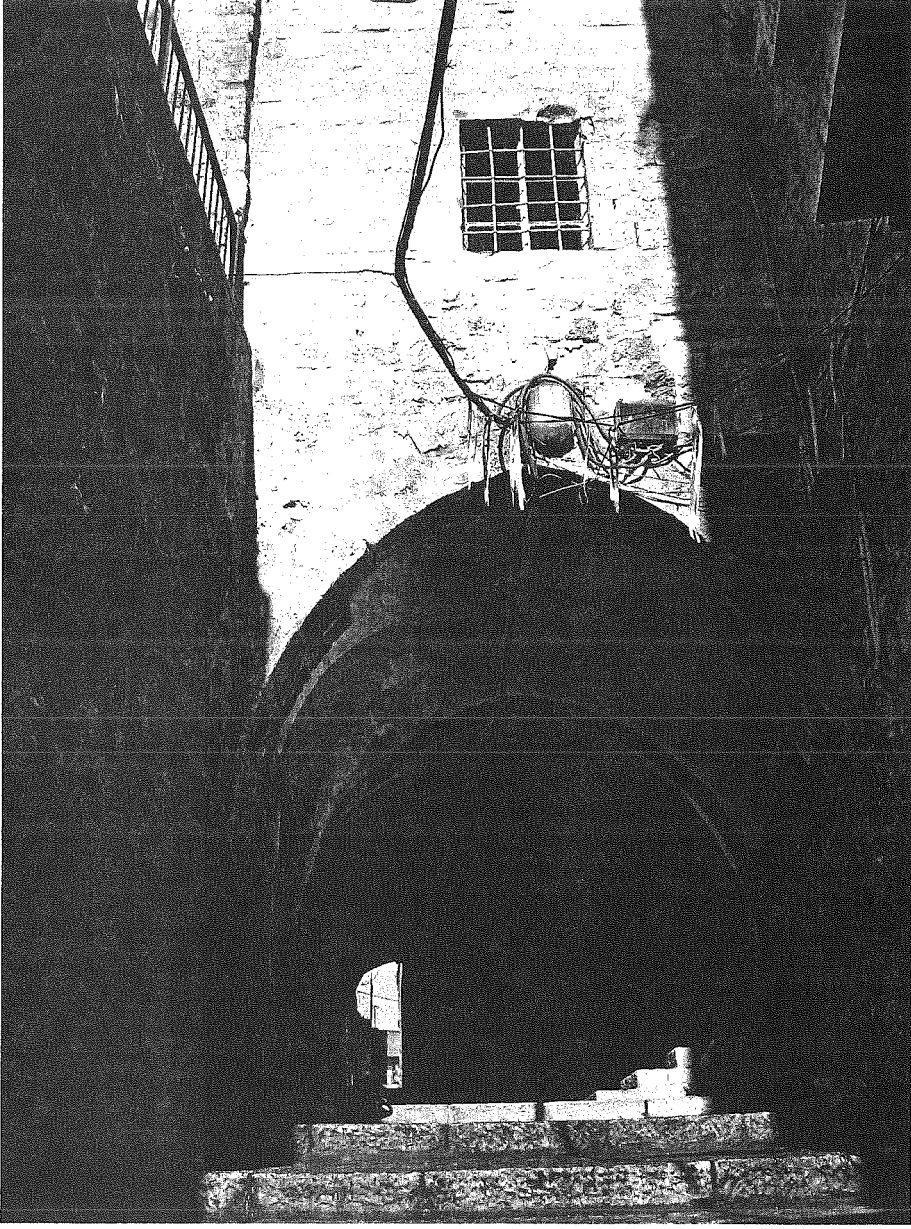
18. Kıtabe 4 996 tarihli Hücre Muhammed Ağa

Resim 1 Kudüs şehrinin genel yerleşimi ve Mevlevihanenin bulunduğu bölge

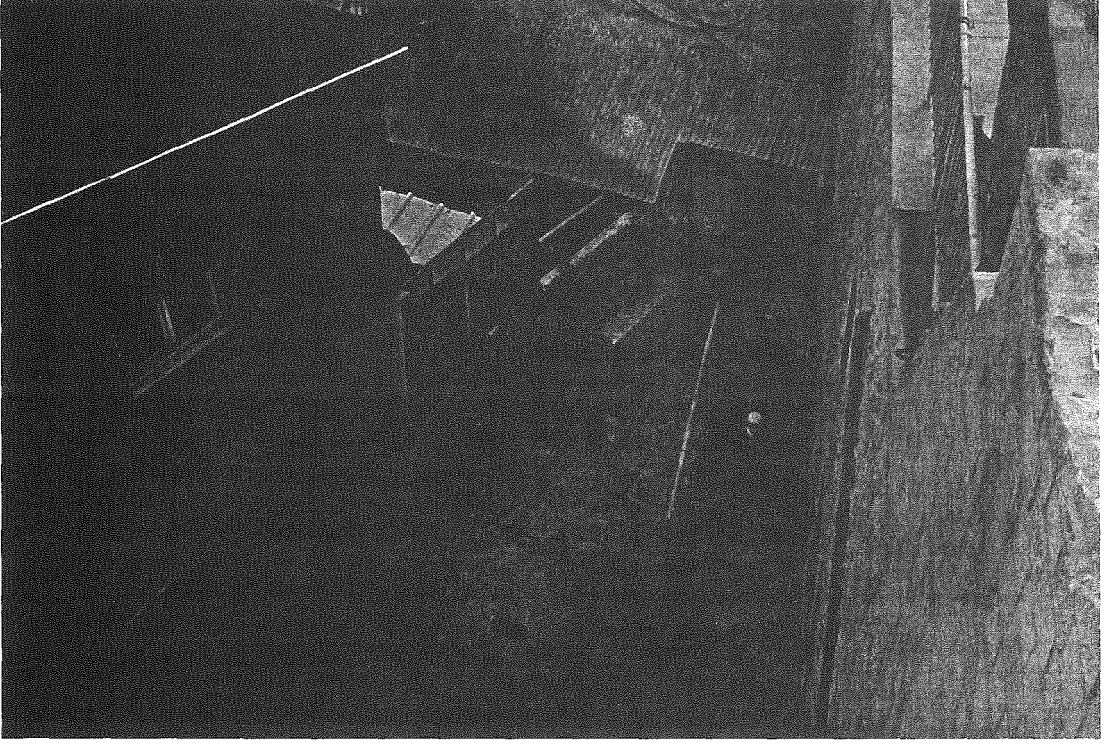

Resim 2 Mevlevi sokağının Merdivenleri

Resim 3 Mevlevi Kantarası Köprü evleri (Şeyh ve ailesinin Haremi)

Resim 4 Mevlevihanenin giriş kapısı ve parsellenmiş hali (Minareden)
foto: Nursel Gürdilek

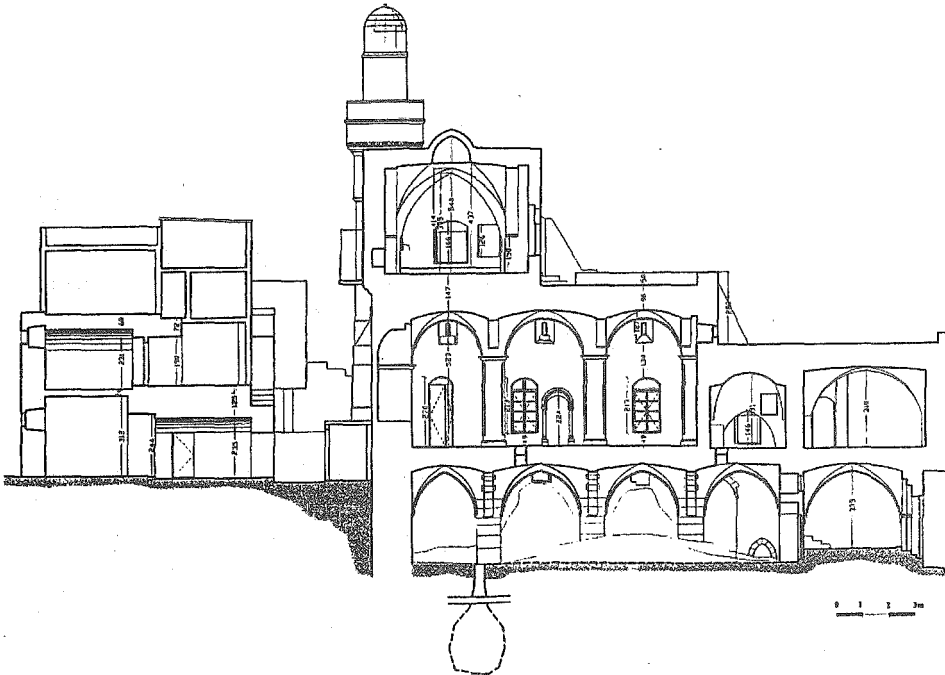

Fig. 19.6 Al-Khanqah al-Maulawiyya, section A-A (courtesy of the Welfare Association).

Resim 5 Mevlevihanenin Bodrum kat, Cami Semahane ve Caminin Kuzeyden A-A kesiti

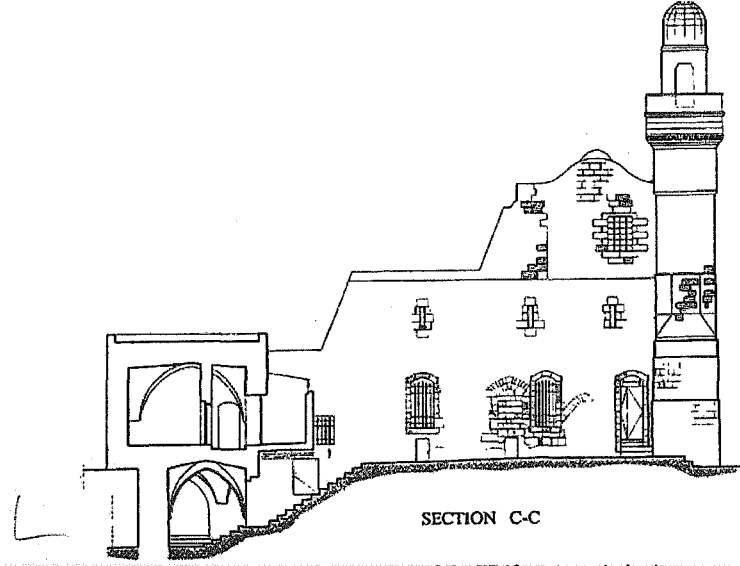

Fig. 19.5 Al-Khanqah al-Maulawiyya, sections B-B and C-C (courtesy of the Welfare Association).

Resim 6 Mevlevihanenin Güney Cephesi görünüşü C-C kesiti

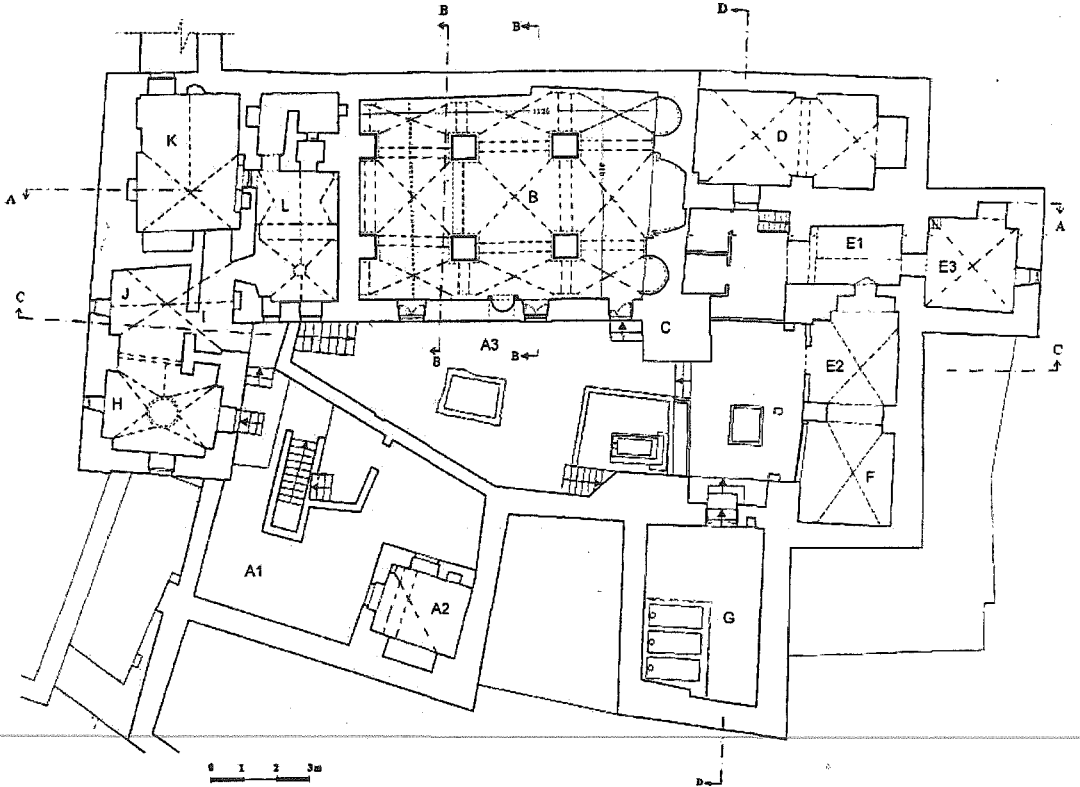
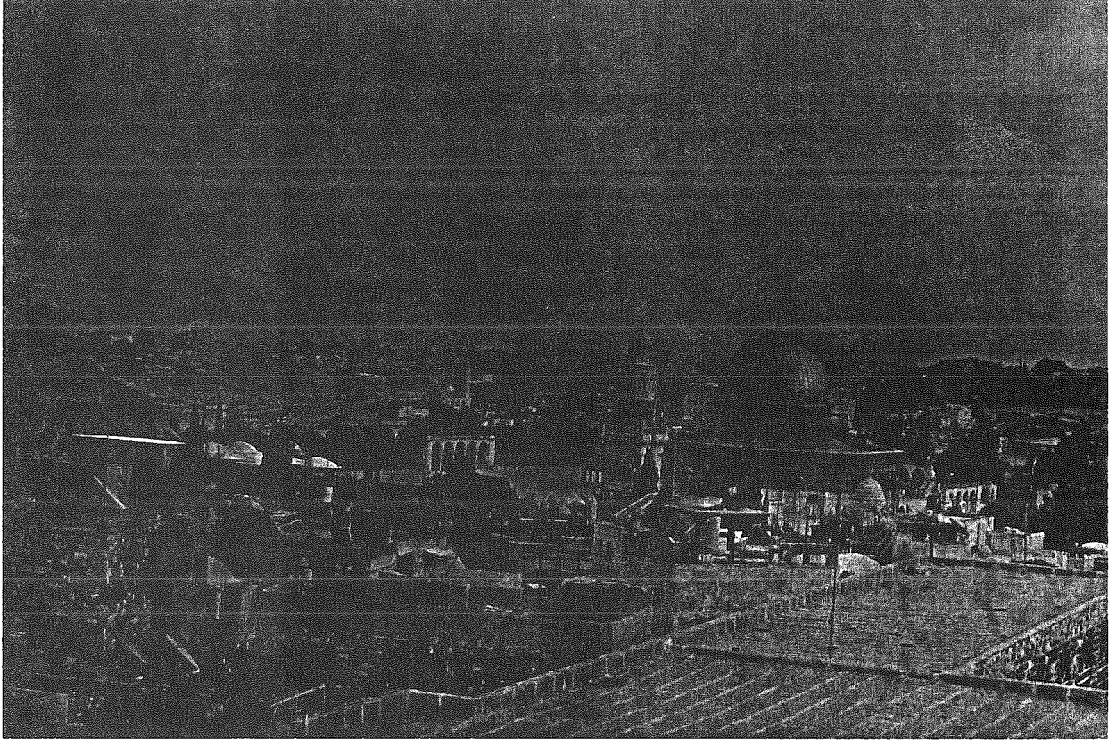

Fig. 19.2 Al-Khanqah al-Maulawiyya, ground-floor plan (courtesy of the Welfare Association).

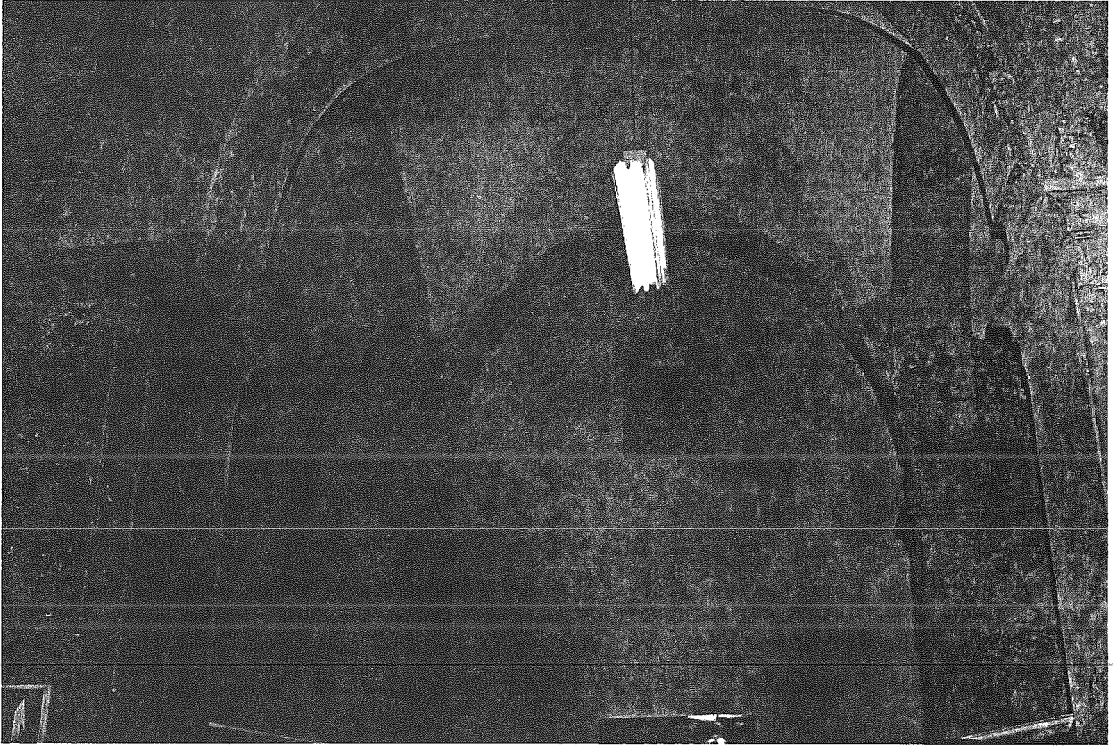
Resim 7 Kudüs Mevlevihanesinin zemin katının yerleşim Planı
B Cami G Türbe

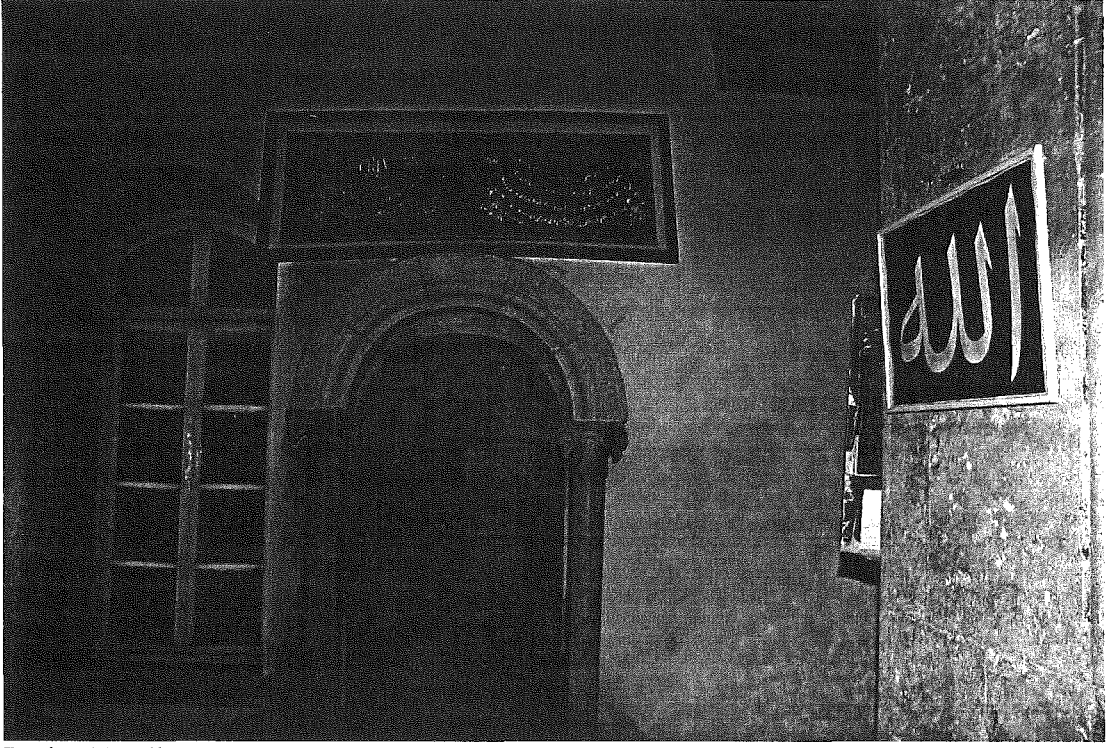
Resim 8 Minarenin Fotoğrafi

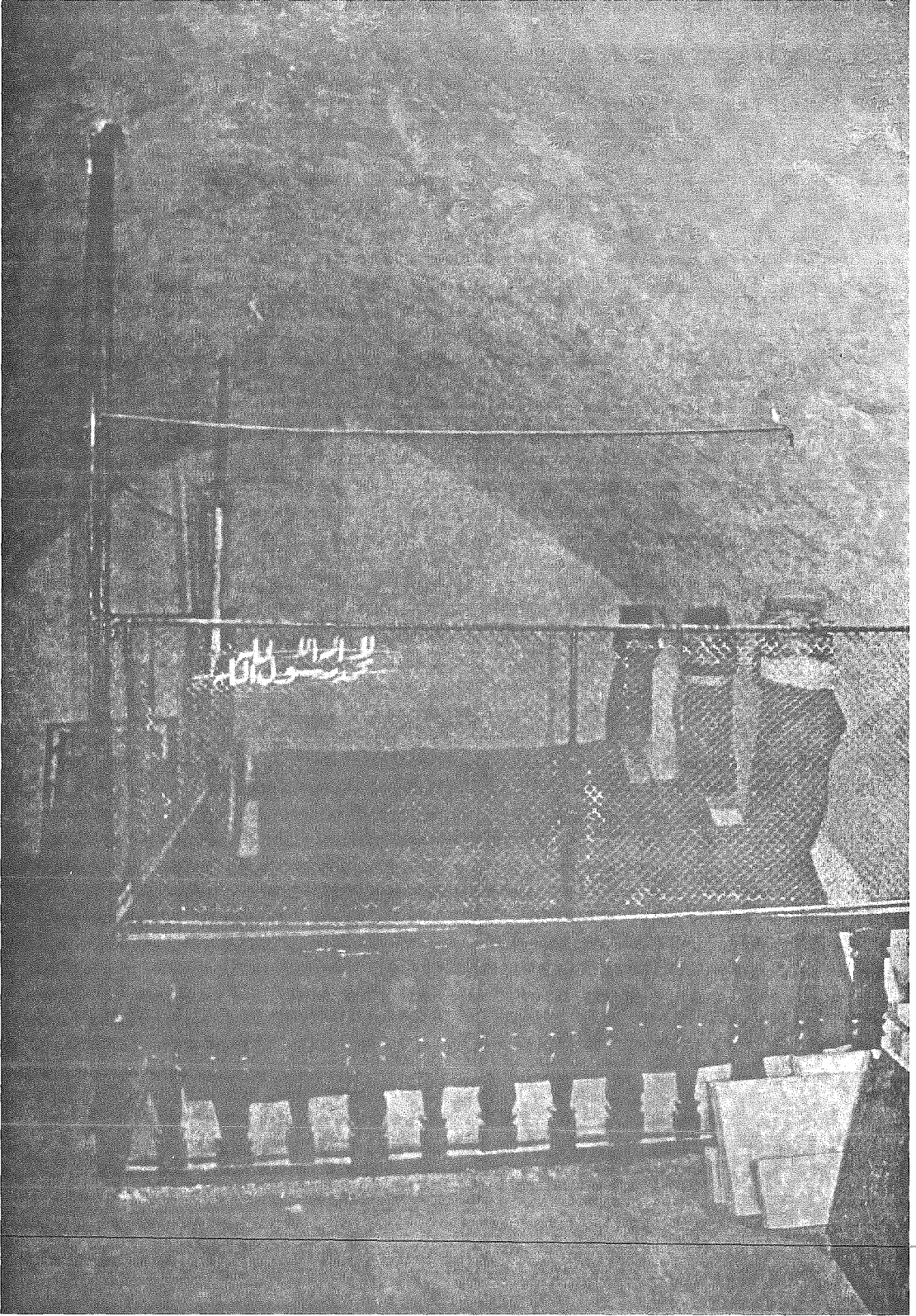
Resim 9 Mevlevihane minaresinden Kubbetussahranın görünüşü
foto: Nursel Gürdilek

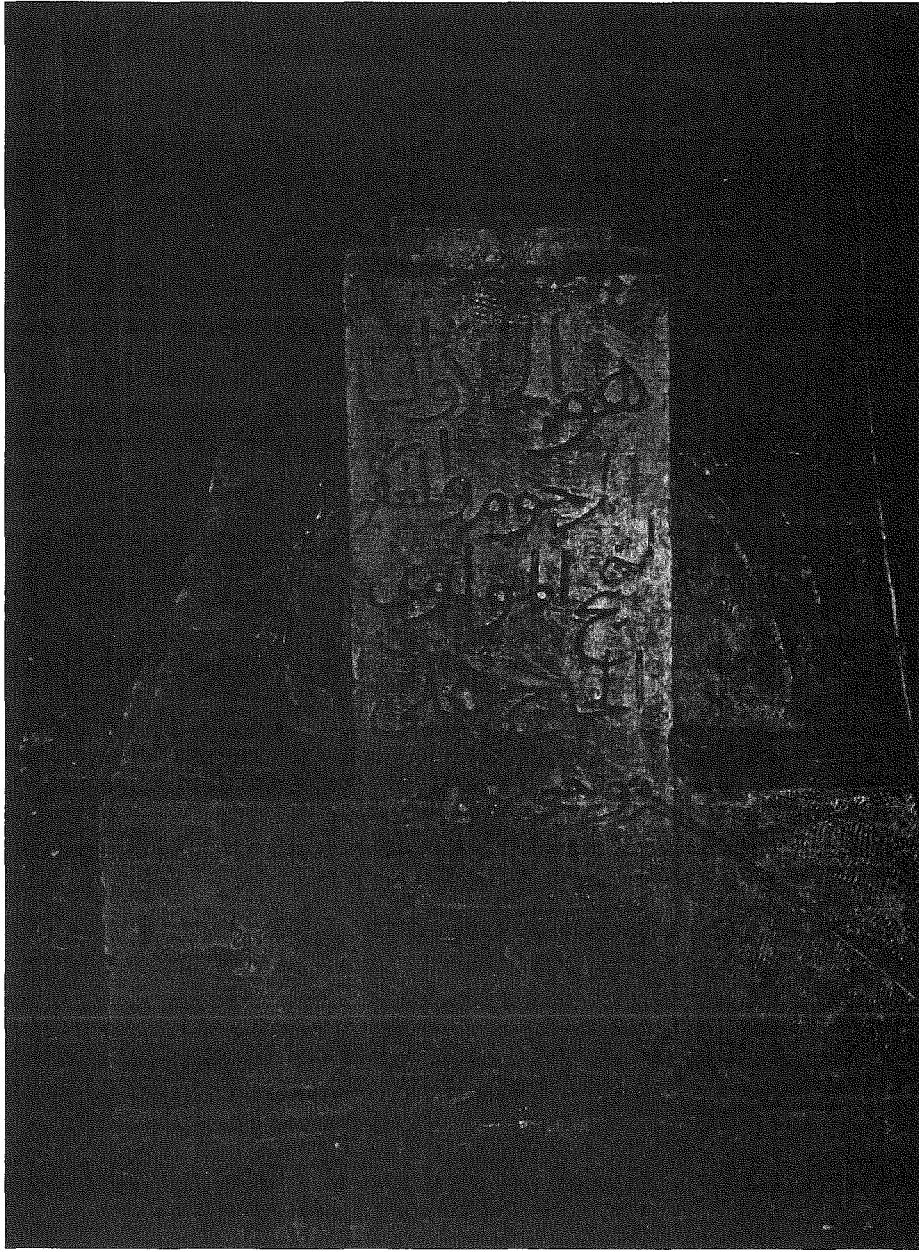
Resim 10 Caminin i görünüşü

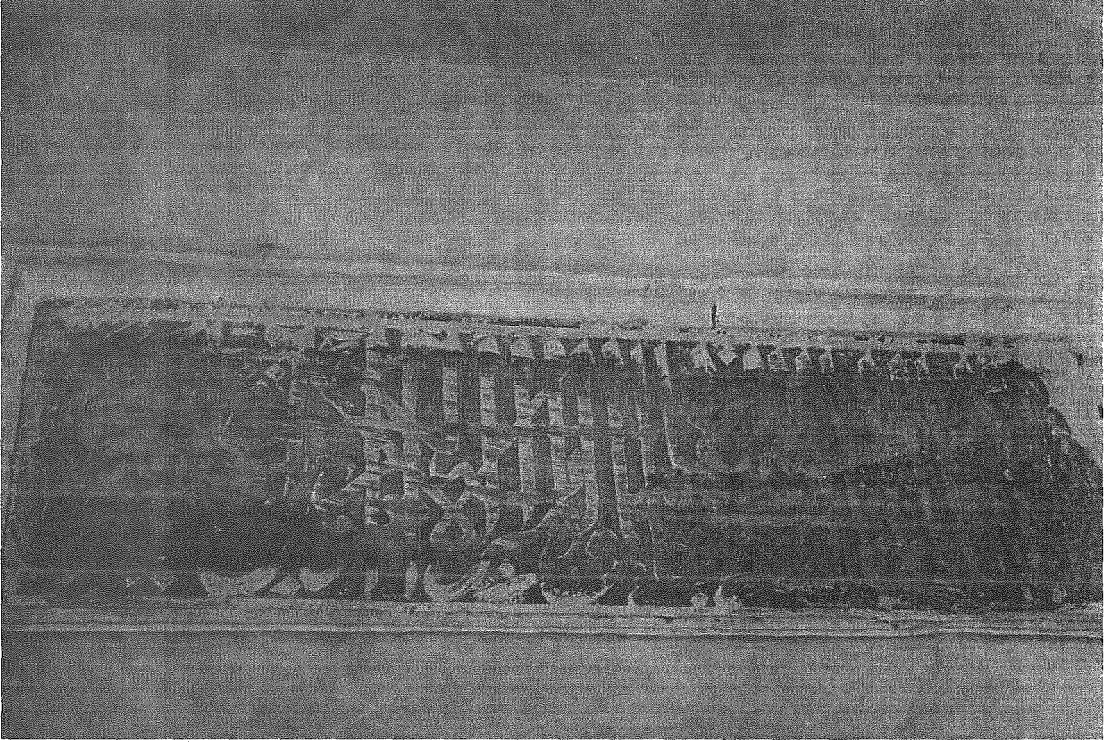
Resim 11 Mihrap

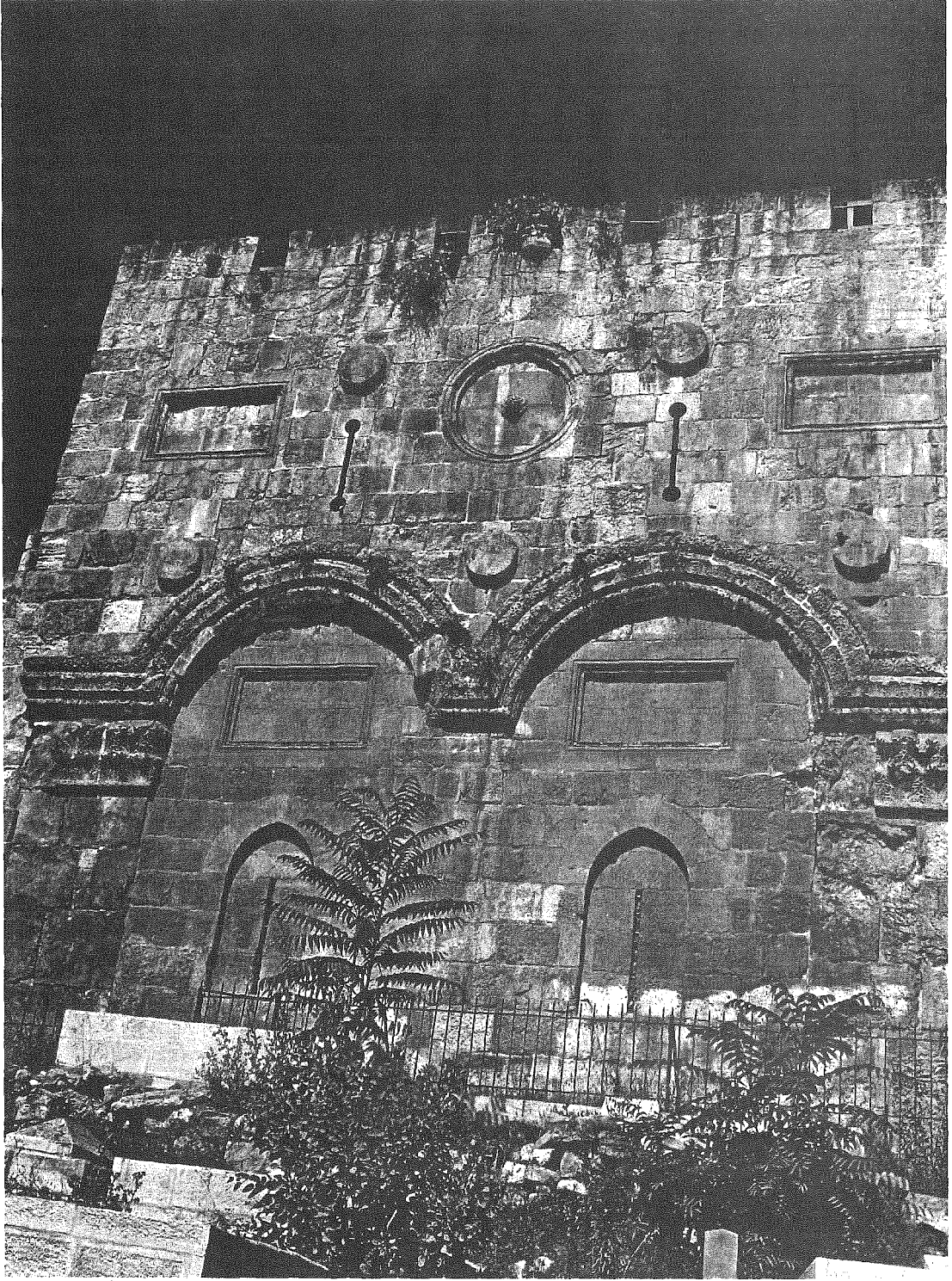
Resim 12 Türbenin içindeki mezarlar foto: Nursel GÜRDİLEK

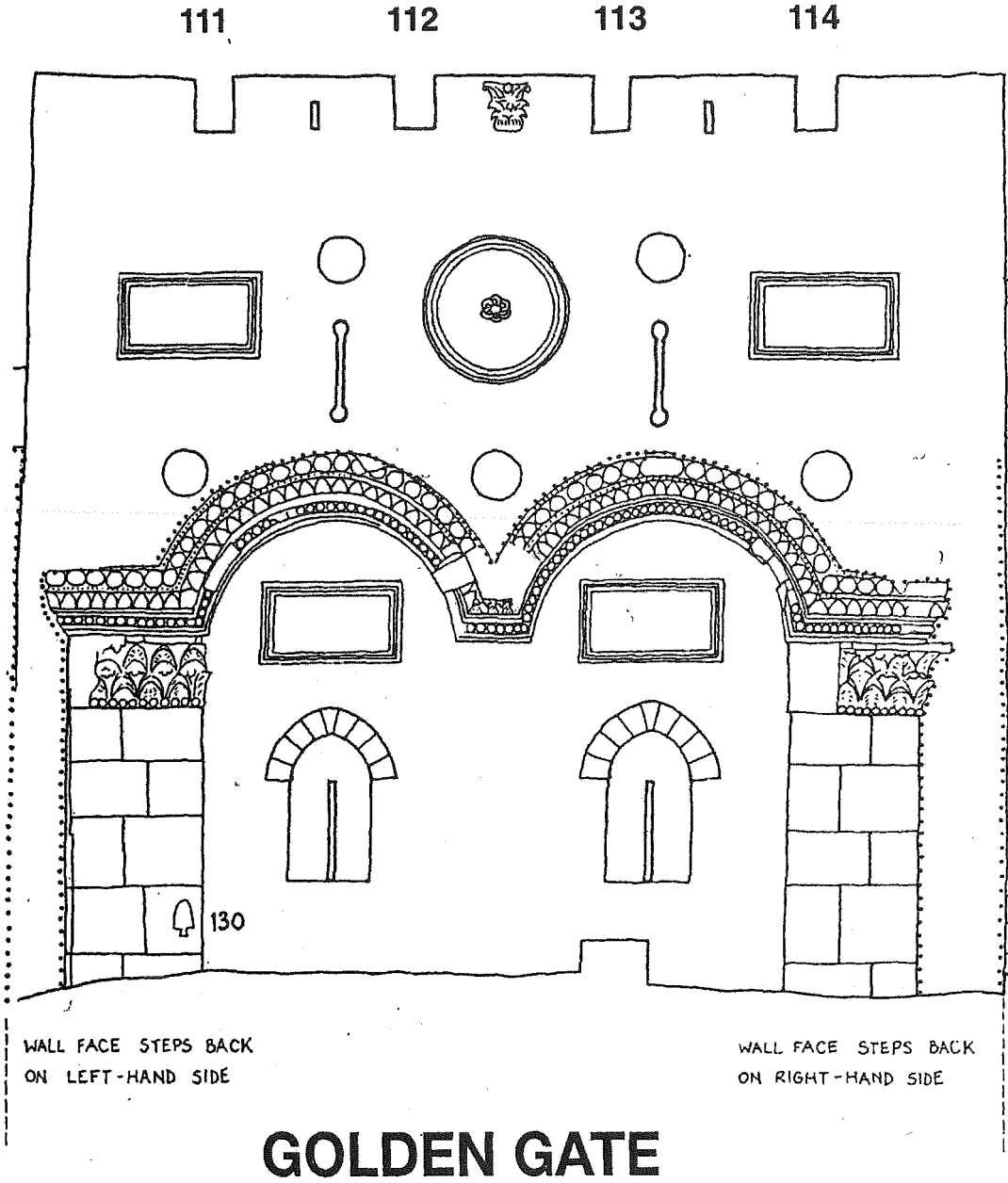
Resim 13 Kitabe 2 Cat. no. 97 Seyyid Ali Dedenin mezarı 1271/1854 tarihli

Resim 14. Kitabe 1 Cat. No. 96 Semahanenin yapım Kitabesi 995/ foto: Nursel Gürdilek

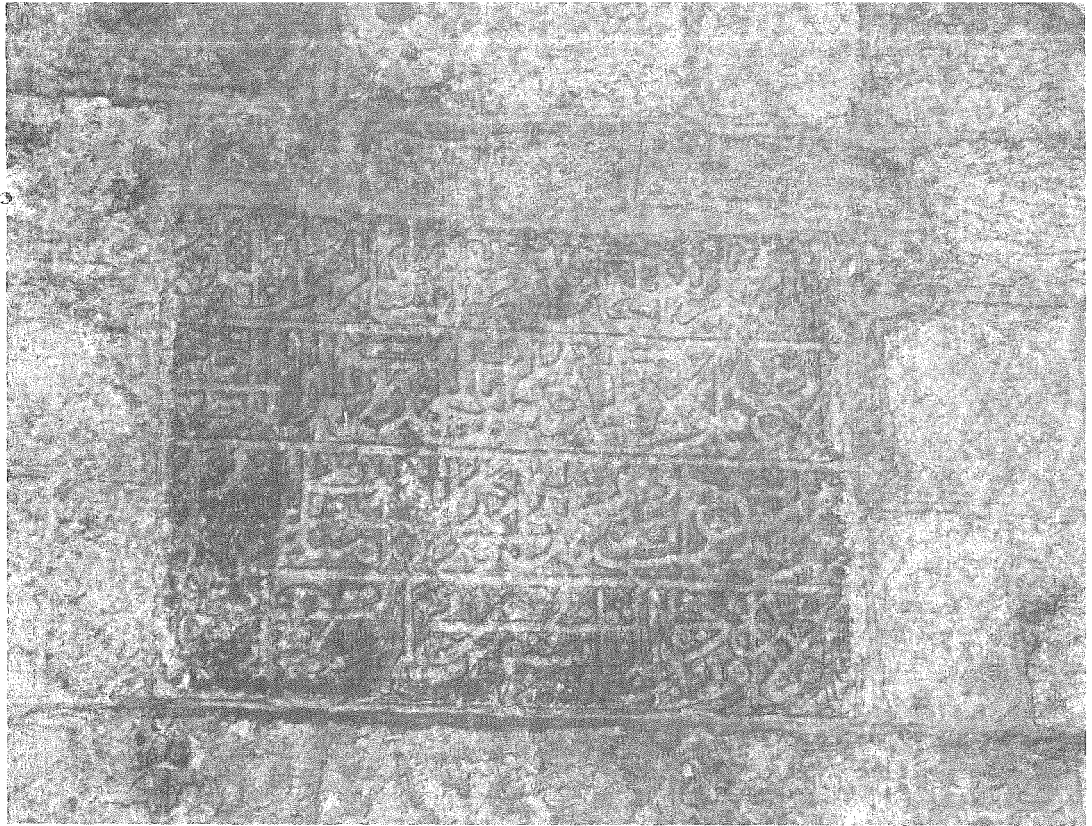
Resim 15 Altın Kapı yanındaki mevlevi Mezarlığı Kitabe 3

Resim 16, 3 numaralı Kitabenin Kapıdaki Konumu (130 nolu taş)

Resim 17 Kitabe 3 Cat. 103 Bu (Hazine) Fiskiyye Mevlevi Seyyidlerinin vakfidir Sene 1034.

Resim 18 Kitabe 4 Cat. No. 77 Muhammed Aga Hücresinin Kitabesi